

DOI: http://dx.doi.org/10.12775/AUNC_PED.2024.019

Agnieszka Grochocka

Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0002-6398-4655

agnieszka.grochocka@byd.pl

**O TYM, JAK WOJNA W UKRAINIE
(RE)KONSTRUUJE DOŚWIADCZANIE
MIGRACJI ZAROBKOWEJ UKRAIŃCÓW.
STUDIUM JEDNEJ BIOGRAFII**

**How Ukrainians' Experience of Labour Migration
is (Re)constructed by the War in Ukraine.
A Study of One Biography**

Streszczenie

Autorka podejmuje analizę doświadczeń migracji zarobkowej w kontekście wpływu wojny w Ukrainie, opierając się na studium przypadku zrekonstruowanym na podstawie jednej biografii. Część teoretyczna skupia się na wpływie kultury na sytuację adaptacyjną migrantów, analizując m.in. procesy akulturacji oraz stres akulturacyjny w kontekście napięć kulturowych i społecznych. Część badawcza, oparta na analizie wywiadu biograficzno-narracyjnego, wyłania kluczowe etapy życia badanej migrantki, takie jak etap dorastania i otwierania (się) na świat, etap decyzji emigracji do Polski i oczarowania Polską oraz etap wojny w Ukrainie. Analiza semantyczna i strukturalna materiału empirycznego pozwala skonstruować odpowiedź na postawione pytanie problemowe: „Jak wojna w Ukrainie (re)konstruuje doświadczenie

migracji zarobkowej?”. Prowadzi do konkluzji, w której wyraźnie rysuje się perspektywa wojny jako tego, co całkowicie zmienia doświadczenie migracji zarobkowej. Migracja przestaje być tym, co związane jest z ekonomiczną poprawą losu, a staje się tym, co zaczyna być nacechowane lękiem o najbliższych. Lękiem o tych, którzy są tam-w Ukrainie, tam-gdzie trwa wojna.

Słowa kluczowe: migracja zarobkowa, doświadczenie migracyjne, adaptacja kulturowa, stres akulturacyjny, trauma wojenna

Abstract

The author undertakes an analysis of the experience of labour migration in the context of the effects of the war in Ukraine, based on a case study reconstructed from a biography. The theoretical part focuses on the influence of culture on the adaptive situation of migrants, analysing, among other things, acculturation processes and acculturative stress in the context of cultural and social tensions. The research part, based on the analysis of the biographical-narrative interview, identifies the key stages in the lives of the migrants studied, such as the stage of growing up and opening up to the world, the stage of the decision to migrate to Poland and the enchantment with Poland, and the stage of the war in Ukraine. The semantic and structural analysis of the empirical material allows us to construct an answer to the posed problem: How does the war in Ukraine (re)construct the experience of labour migration? It leads to a conclusion in which the perspective of war as something that completely changes the experience of labour migration is clearly drawn. Migration ceases to be something associated with the economic betterment of one's lot, and becomes something characterised by fear for one's loved ones. Fear for those who are there – in Ukraine, there – where the war is going on.

Key words: labour migration, migration experience, cultural adaptation, acculturative stress, war trauma

Wprowadzenie

Polska, przez wiele dekad postrzegana jako kraj emigracyjny, od lat 90. XX wieku zaczęła zmieniać swój wizerunek, stopniowo stając się celem imigracji zarobkowej. Proces ten był napędzany dynamicznym

rozwojem gospodarczym, członkostwem w Unii Europejskiej oraz stabilizacją polityczną, co przyciągało coraz więcej migrantów, głównie z Ukrainy, ale także z Białorusi oraz z innych części świata, takich jak Wietnam czy kraje Azji Południowej. Dziś Polska, podobnie jak wiele innych państw Europy Środkowo-Wschodniej, stoi przed wyzwaniem integracji dużych grup migrantów, co ma kluczowe znaczenie dla kształtowania przyszłych struktur społecznych i ekonomicznych kraju. Szacuje się, że obecnie w Polsce przebywa ok. 3,5–4 mln migrantów, z czego 60–75% stanowią Ukraińcy (*Migracje: niewykorzystana... 2023*).

Ten gwałtowny wzrost liczby migrantów, przyspieszony szczególnie po 2014 roku w wyniku konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy, radykalnie zmienił nie tylko demografię w Polsce, lecz także struktury społeczne i gospodarcze. To spowodowało, że Polska w ciągu niespełna dekady stała się głównym celem migracyjnym dla tysięcy Ukraińców, którzy szukali za swoją zachodnią granicą stabilizacji, pracy i możliwości lepszego życia. Warto jednak podkreślić, że napływ migrantów z Ukrainy po transformacji ustrojowej nie jest jednorodny – możemy wyróżnić dwie główne fale migracyjne: przed wybuchem wojny i po wybuchu wojny w 2022 roku.

Przed 2022 rokiem liczba obywateli Ukrainy w Polsce wynosiła około 1,5 miliona (*Słyszymy ich niemal wszędzie... 2021*). Byli to głównie migranci ekonomiczni, którzy przyjeżdżali w poszukiwaniu pracy. Po inwazji Rosji na Ukrainę w 2022 roku liczba migrantów z Ukrainy gwałtownie wzrosła z uwagi na falę uchodźców wojennych, którzy przybywali głównie w poszukiwaniu schronienia i bezpieczeństwa. Obie grupy – migranci przedwojenni i uchodźcy – różnią się nie tylko przyczynami przyjazdu, ale także dynamiką integracji z polskim społeczeństwem oraz osiąganym stopniem stabilności zawodowej i mieszkaniowej. Do końca czerwca 2024 roku wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej w Polsce złożyło 7,7 tys. cudzoziemców. Najliczniejsze grupy wnioskodawców stanowili obywatele Ukrainy i Białorusi. W pierwszej połowie br. liczba złożonych wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej była o 79% (+ 3,4 tys. osób) większa w porównaniu z analogicznym okresem 2023 roku. Najwięcej spraw dotyczyło obywateli: Ukrainy – 2,7 tys. osób, Białorusi – 2 tys. osób, Rosji – 0,6 tys.

osób, Somalii – 0,4 tys. osób, Syrii – 0,3 tys. osób (*Ochrona międzynarodowa...* 2024).

Artykuł składa się z sześciu części. We „Wprowadzeniu” poruszam temat rosnącej liczby migracji do Polski, z uwzględnieniem kontekstu społeczno-kulturowego po 2014 roku. W pierwszej części – „Migracja jako doświadczenie kulturowe” – zajmuję się problematyką spotkania kultur oraz analizuję napięcia wynikające z różnic kulturowych między migrantami a społeczeństwem przyjmującym. W drugiej części – „Adaptacja kulturowa w doświadczeniu migrantów” – skupiam się na zagadnieniach związanych z procesem akulturacji i przystosowaniem kulturowym. W trzeciej części – „Migracja jako doświadczenie osobiste” – prowadzę rozważania dotyczące wyzwań psychologicznych i emocjonalnych, z którymi mierzą się migranci, oraz analizuję wpływ stresu akulturacyjnego i traumy na ich życie codzienne. Czwarta część – „Doświadczenie migracji zarobkowej w kontekście wojny. Rekonstrukcja biografii rozmówczyni” – to rekonstrukcja biografii migrantki zarobkowej z Ukrainy, która zmienia swój bieg wskutek wybuchu wojny w Ukrainie. Ostatnia część tekstu jest próbą odpowiedzi na postawione pytanie problemowe: „Jak wojna w Ukrainie (re)konstruuje doświadczenie migracji zarobkowej?”.

Migracja jako doświadczenie kulturowe

Kultura (tu: kraju przyjmującego) jest złożoną konstrukcją, która w istotny sposób wpływa na procesy adaptacyjne migrantów. Ma swoje głęboko zakorzenione tradycje i struktury, które określają tożsamość członków danej społeczności. Jest systemem symbolicznym, który składa się z tradycji, wartości, norm i symboli przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Nie jest statyczna, ale dynamiczna – ewoluuje w odpowiedzi na zmiany historyczne, polityczne i społeczne, choć jej fundamentalne elementy pozostają mocno zakorzenione w przeszłości danego narodu (Kłoskowska 2005, ss. 79–88).

Szczególne jest tu jednak tzw. przywiązanie do kultury, które ujawnia się zwłaszcza w sytuacjach, gdy społeczność odczuwa zagrożenie ze strony zewnętrznych wpływów – takich jak migracja masowa. Migranci,

przybываяc do nowego kraju, często są traktowani jako „obcy”, których obecność stanowi wyzwanie dla tradycyjnej tożsamości kulturowej (Bauman 2016, ss. 24–26, s. 39). Kultura w takich sytuacjach może starać się „bronić” swojej integralności poprzez wykluczanie lub marginalizowanie elementów, które uważa za zagrożenie. Osoby z innych kultur, wchodząc do nowego kraju, napotykają nie tylko nowe normy i wartości, ale również całkowicie odmienne wzorce zachowań, które stanowią fundament tożsamości danej społeczności i nie zawsze są zgodne z rodzimą tradycją „obcych”. Migranci, próbując wtopić się w nową rzeczywistość, muszą nie tylko nauczyć się nowych norm, lecz także przystosować się do odmiennego systemu wartości, co często prowadzi do napięć i konfliktów (Benedict 2008, ss. 3–12). „Na każdym poziomie prostej czy złożonej kultury istnieje wiele możliwych instytucji i motywów ludzkich, a mądrość polega na zwiększaniu tolerancji wobec ich rozbieżności. Nikt nie może w pełni uczestniczyć w jakiejś kulturze, jeśli nie został w niej wychowany i nie żył zgodnie z jej zasadami, ale należy uznać, że inne kultury mają to samo znaczenie dla swych uczestników, jakie nasza własna ma dla nas” (tamże, s. 117). Dla migrantów wejście w taki system oznacza kulturalną transformację i konieczność zmierzania się z nowymi wyzwaniami.

Kluczowym aspektem staje się kulturalizacja, która – jak pisze Antonina Kłoskowska – „stanowi wprowadzanie i wchodzenie w uniwersum kultury symbolicznej w ogóle. W pewnym zakresie proces ten przebiega podobnie jak socjalizacja przez bezpośredni kontakt z członkami grup i instytucji społecznych: rodziny, szkoły, instytucji upowszechniania kultury” (Kłoskowska 2005, s. 108).

Migranci zawsze wkraczają w „gotową kulturę” uformowaną przez kolejne pokolenia społeczeństwa przyjmującego. Powoduje to szereg trudności związanych z procesami adaptacji i integracji kulturowej. Społeczeństwo przyjmujące często staje wobec wyzwań, które migranci stawiają jego tożsamości kulturowej. Społeczność narodowa, która dąży do zachowania swojego porządku, napotyka elementy chaotyczne, które przynoszą ze sobą migranci. Ich odmienne tradycje, języki i wartości mogą być postrzegane jako zagrożenie dla spójności kulturowej, co prowadzi do wykluczenia i marginalizacji. Migranci stają się „obcymi”, którzy zmuszają społeczeństwo do redefiniowania

granic swojej tożsamości i wartości. Każde społeczeństwo musi się mierzyć z koniecznością adaptacji i zmiany w obliczu napływu nowych grup, które przynoszą ze sobą inne wzorce kulturowe (Bauman 1995, ss. 88–90, s. 105, ss. 120–121). Jak pisze Zygmunt Bauman: „Walka o ład nie jest walką jednej definicji z inną definicją, jednym sposobem artykułowania rzeczywistości konkurującym z innym sposobem. Jest to walka o jednoznaczność przeciw wieloznaczności, o semantyczną precyzję przeciw pojęciowemu rozmazaniu” (tamże, s. 18).

Adaptacja kulturowa w doświadczeniu migrantów

Adaptacja kulturowa jest „procesem dostosowywania się jednostki do nowego środowiska społecznego i otoczenia kulturowego. W pełni zachodzi wówczas, gdy jednostka w kontakcie z przedstawicielami innej kultury potrafi – bez uczucia dysonansu poznawczego i dyskomfortu – przyjąć normy i wartości funkcjonujące w nowym środowisku. Autorzy teorii adaptacji międzykulturowej (William Gudykunst, Young Yun Kim i M. R. Hammer) twierdzą, że zdolność człowieka do zredukowania niepewności i niepokoju (co jest warunkiem adaptacji kulturowej) łączy się bezpośrednio ze zdolnościami do efektywnej komunikacji między przedstawicielami różnych kultur” (*Słownik terminologii...* 2006, s. 1).

Proces adaptacji kulturowej jest złożonym, wieloaspektowym mechanizmem przystosowywania się jednostki lub grupy do nowej kultury, który zachodzi poprzez akulturację i enkulturację. Wymaga od jednostki wejścia w rolę „uczestnika” nowego środowiska kulturowego, co obejmuje nabywanie nowych wzorców zachowań, przyswajanie wartości i norm społecznych kraju przyjmującego oraz przekształcanie tożsamości kulturowej.

Enkultuacja to proces, w którym jednostka od najmłodszych lat przyswaja normy, wartości, zachowania oraz sposoby myślenia charakterystyczne dla kultury, w której wzrasta i w której się wychowuje. Jest to proces nieświadomy, odbywający się głównie w rodzinnym i społecznym otoczeniu – w domu, szkole, grupach rówieśniczych. Dzięki enkulturacji jednostka w sposób naturalny uczy się wzorców

życia w swojej rodzimej kulturze, co stanowi podstawę jej tożsamości kulturowej. Proces ten jest kluczowy dla ukształtowania poczucia przynależności do konkretnej grupy kulturowej oraz dla zrozumienia i praktykowania tradycji i obyczajów związanych z kulturą rodzinną (Kożyczkowska, Młynarczuk-Sokołowska 2018, s. 59).

Akulturacja z kolei zachodzi, gdy jednostka spotyka się z nową kulturą i zaczyna przyswajać jej elementy. Odbywa się to głównie poprzez obserwację, interakcję z osobami reprezentującymi nową kulturę oraz adaptację zachowań, które ułatwiają życie w nowym środowisku. Akulturacja wymaga przyjęcia nowych norm, języka, wartości oraz wzorców życia charakterystycznych dla kraju przyjmującego (Boski 2009, ss. 522–541). Jak zauważa Jerzy Nikitorowicz: „Zachodzi wówczas, gdy jest stały i bezpośredni kontakt kultur, ma miejsce w sytuacjach, gdy grupy posiadają odmienny system kulturowy, w wyniku konfrontacji kultur (wzorów i wartości) prowadzi do zmian w jednej lub w kilku kulturach. Jest procesem, w którym można zauważyć różne tempo i dynamikę zapożyczeń i związanych z tym zmian w kulturach oraz wyodrębnić określone etapy, a jej skutki – efekty mogą przybierać różne, odmienne formy” (Nikitorowicz 2011, s. 21).

Enkulturacja to proces kulturowego konstruowania człowieka. Jednostka bowiem przyswaja nie tylko normy dotyczące odpowiedniego zachowania, lecz także sposoby interpretacji zachowań innych ludzi. To doświadczenie wiąże się z silnymi reakcjami emocjonalnymi, wynikającymi z ciągłego balansowania pomiędzy akceptacją a odrzuceniem przez swoich. Proces ten obejmuje dokonywanie oceny osobowości drugiego człowieka, przy jednoczesnym poddawaniu siebie samego podobnym ocenom. W społeczeństwie bowiem każda osoba jest zarówno podmiotem, jak i przedmiotem takiej oceny (Matsumato, Juang 2007, s. 23). W tym kontekście zmiana miejsca życia (zamieszkania, pracy itd.) jawi się jako szczególny moment w życiu migranta, gdyż dochodzi tu do tzw. zderzenia kultur w świadomości człowieka. Naturalne jest więc to, że w człowieku pojawia się potrzeba „odnalezienia się” w nowej rzeczywistości kulturowej, co wywołuje szeroki zakres emocji – zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Na początkowym etapie pobytu w nowym kraju odmiennosc otaczającej rzeczywistości oraz zachowania lokalnej społeczności mogą wzbudzać zainteresowanie i ekscytację

zarówno u dorosłych, jak i u dzieci. Nowe doświadczenia mogą być odbierane jako interesujące, zaskakujące, godne naśladowania, a nawet pozytywnie szokujące. W literaturze przedmiotu to pierwsze zetknięcie się z inną kulturą, pełne intensywnych doświadczeń afektywnych i poznawczych, określane jest mianem „miesiąca miodowego” (Oberg 1960, ss. 177–182).

Kiedy jednak etap „miesiąca miodowego” – wypełniony fascynacją i pozytywnymi emocjami wobec nowej kultury – dobiega końca, adaptacja wchodzi często w kolejny etap, w którym pojawia się szok kulturowy. Ten etap przynosi przeżycia o bardziej negatywnym charakterze, wynikające z rosnącej świadomości różnic kulturowych i trudności związanych z przystosowaniem do nowego otoczenia. Szok kulturowy wynika z poczucia nieadekwatności dotychczasowych sposobów funkcjonowania w obcym środowisku i związanej z tym dezorientacji poznawczej (tamże). Na tym etapie doświadczenie szoku kulturowego może być potęgowane przez wysiłek psychologiczny związany z koniecznością adaptacji do nowej rzeczywistości społecznej. Towarzyszą temu często poczucie izolacji i tęsknota za bliskimi pozostawionymi w kraju pochodzenia, a także za znajomymi miejscami, które miały szczególne znaczenie w dotychczasowym życiu jednostki. Tęsknota ta łączy się z niepewnością co do sposobów zachowania w nowym środowisku, co prowadzi do narastającego stresu i lęku. Dodatkowo może pojawić się przekonanie o braku akceptacji ze strony otoczenia, zarówno w sferze relacji sąsiedzkich, jak i rówieśniczych, co pogłębia uczucie wyobcowania (Wysocka 2007, ss. 13–64).

Trzecim etapem adaptacji kulturowej jest akulturacja, której przebieg może mieć zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje, oddziałując na rozwój osobisty migranta oraz na dynamikę społeczeństwa przyjmującego. Akulturacja jest procesem przyswajania kultury dominującej, która w nowym kraju staje się częścią codziennego życia przybysza. Wiąże się ze specyficznym stresem akulturacyjnym, wynikającym z potrzeby rekonstrukcji własnej tożsamości oraz adaptacji do nowego świata, w którym migranci realizują swoje życie na stałe lub czasowo. Akulturacja zachodzi w wyniku długotrwałego i najczęściej bezpośredniego kontaktu z kulturą dominującą, co prowadzi do stopniowej transformacji jej wybranych elementów i ich integracji z kulturą

rodziłą migranta. Jednostki przybywające z innej kultury często przyswajają elementy nowej kultury, które ułatwiają im funkcjonowanie w nowym środowisku, jak np. język, normy społeczne czy wzorce komunikacji. Włączenie tych elementów może być świadomym wyborem, wynikającym z chęci realizacji konkretnych celów, takich jak uzyskanie lepszej pracy czy złagodzenie napięć kulturowych. W konsekwencji dochodzi do modyfikacji lub zaniechania praktykowania niektórych aspektów rodzimej kultury, co prowadzi do ich restrukturyzacji lub nadania im nowych znaczeń (Grabowska 2010, ss. 162–187).

Migracja jako doświadczenie osobiste

Migracja często jest wydarzeniem stresującym dla jednostki, gdyż wiąże się z dużym obciążeniem emocjonalnym i fizycznym oraz zwiększonym ryzykiem utraty zdrowia, zwłaszcza psychicznego. Te trudności wynikają głównie z problemów adaptacyjnych i szoku kulturowego, które mogą być potęgowane brakiem wsparcia migracyjnego i sieci społecznych, a także specyficznymi cechami osobowościowymi migrantów, co dodatkowo utrudnia proces integracji (Kawczyńska-Butrym 2011, s. 113). Wyzwaniom adaptacyjnym towarzyszą często niepokój o przyszłość, obniżone poczucie własnej wartości, brak wiary we własne możliwości oraz dezorientacja. Te negatywne emocje mogą prowadzić do depresji, wycofania społecznego oraz obniżenia zaangażowania w życie codzienne. Wyniki badań pokazują (Blackmore i in. 2020), że migranci zmagający się z trudnościami adaptacyjnymi często doświadczają zaburzeń lękowych, chronicznej apatii, rozdrażnienia, bezsenności i bezsilności. Stres związany z przystosowaniem do nowej rzeczywistości może również prowadzić do tzw. somatyzacji, czyli wyrażania napięć psychicznych poprzez objawy fizyczne. Wśród częstych dolegliwości wymieniana się nawracające bóle głowy, bóle brzucha, zmęczenie, problemy żołądkowo-jelitowe oraz dolegliwości moczowo-płciowe (Kawczyńska-Butrym 2009, s. 92).

Szok kulturowy rozwija się powoli i kumuluje wraz ze wzrostem liczby nieprzyjemnych i trudnych sytuacji. Jest to proces o charakterze kumulatywnym, w którym napięcia wynikające z różnic kulturowych

narastają stopniowo, przez długie miesiące. Źródłem stresu jest powtarzające się zderzenie dwóch kultur – rodzimej i tej reprezentowanej przez społeczeństwo przyjmujące. Konfrontacja ta zachodzi w różnych wymiarach życia codziennego, od odmienności materialnych, jak sztuka, architektura czy przedmioty codziennego użytku, po normy, wartości, a nawet zachowania społeczne. Pojęcie szoku kulturowego obejmuje zatem nie tylko różnice w zasadach i wartościach, lecz także przestrzeń fizyczną, klimat, krajobraz, a nawet specyfikę lokalnej fauny i flory – wszystko, co stanowi o unikalności nowego środowiska kulturowego (Ward 2001, ss. 71–90).

Dla lepszego zrozumienia stresu akulturacyjnego wywołanego szokiem kulturowym, którego migranci doświadczają podczas procesu adaptacji w nowym środowisku kulturowym, można wykorzystać model transakcyjnej teorii stresu Richarda Lazarusa i Susan Folkman (Lazarus, Folkman 1984, ss. 11–21). Teoria ta zakłada, że stres psychiczny jest wynikiem szczególnej relacji między jednostką a otoczeniem – relacji, którą jednostka postrzega jako obciążającą lub przekraczającą jej zasoby, co prowadzi do zagrożenia jej dobrostanu psychicznego. Z perspektywy Lazarusa stres nie wynika wyłącznie z bodźców zewnętrznych, ale jest efektem wzajemnego oddziaływania między jednostką a jej środowiskiem (Lazarus 1986, ss. 2–39).

Kondycja psychiczna migranta pogarsza się w sytuacji, gdy elementem migracji staje się tak traumatyczne zdarzenie jak wojna. Wojna, ale i ucieczka przed wojną mogą prowadzić do dekompozycji psychiki osoby, która przez długi czas była narażona już na samą możliwość doświadczenia przemocy wojennej. Wojna i ucieczka przed wojną wywołują niepewność i poczucie zagrożenia życia, co skutkuje stanami lękowymi, utratą poczucia kontroli nad własnym losem oraz trwałymi zmianami w sposobie funkcjonowania. Trauma wojny nie kończy się z momentem opuszczenia strefy konfliktu – jej efekty mogą wpływać na migrantów-uchodźców jeszcze przez wiele lat. Jak zauważa Reykowski, „wojna nie tylko zmienia codzienną rzeczywistość, ale również wywiera trwały wpływ na psychikę tych, którzy jej doświadczyli” (Reykowski 1966, s. 213).

Osoby dotknięte silnym stresem psychologicznym, wynikającym z traumatycznych przeżyć, mają problemy z koncentracją, odczuwają

nadmierne napięcie oraz wykazują zwiększoną podatność na depresję (Sadock 2015). Trauma wojenna bywa też często źródłem zaburzeń takich jak zespół stresu pourazowego (PTSD) (Lindert 2009, ss. 246–257), który objawia się nawracającymi retrospekcjami, koszmarami, wycofaniem społecznym oraz problemami w relacjach z innymi ludźmi. Tym samym migracja staje się nie tylko fizycznym przeniesieniem do innego miejsca, lecz także procesem pełnym osobistych zmagania i przemian, które trwale kształtują tożsamość oraz sposób postrzegania siebie i otaczającego świata (tamże).

Doświadczenie migracji zarobkowej w kontekście wojny. Rekonstrukcja biografii rozmówczyni

Prezentowana w niniejszym artykule biografia migrantki zarobkowej vs. uchodźczyni wojennej z Ukrainy została zrekonstruowana na podstawie wywiadu biograficzno-narracyjnego, który przeprowadziłam w dwóch etapach. Pierwszy w roku 2023, drugi w roku 2024. Badanie to stanowi część moich badań realizowanych w ramach projektu doktorskiego. Wybrany do artykułu wywiad został zrealizowany podczas spotkań z 35-letnią kobietą, obywatelką Ukrainy, która od 2018 roku mieszka w Polsce. Posiada ona wykształcenie wyższe (nauki ścisłe), jest mężatką, mieszka w dużym mieście (pow. 100 tys. mieszkańców). Wywiad miał charakter swobodny, jego analiza strukturalna przebiegała w dwóch kierunkach – syntagmatycznym i synchronicznym (temporalnym). W tym artykule prezentuję wyniki analizy temporalnej.

Pragnę dodać, że wykonana przeze mnie analiza strukturalna została poprzedzona analizą semantyczną. Analiza semantyczna i strukturalna materiału empirycznego wymagają nie tylko zgromadzenia i uporządkowania danych w taki sposób, aby możliwa była wieloaspektowa interpretacja. Oznacza to, że badacz próbuje dotrzeć do głębszych znaczeń zawartych w słowach i pomiędzy słowami, w przywołanych przez mówiącego symbolach, w rekonstruowanych kontekstach mówienia. Chodzi o odkrycie ukrytych warstw znaczeniowych w tym, co powierzchownie rozpoznawane jest jako doświadczenie, emocja, zachowanie czy działanie. Te ukryte znaczenia odgrywają bowiem

kluczową rolę w pełnym zrozumieniu tego, jak osoba uczestnicząca w badaniu sama rozumie swoje życie (Creswell 2013, s. 200).

W wyniku analizy strukturalnej wyłoniłam zasadnicze etapy biografii emigranckiej rozmówczyni. Są to: (1) etap dorastania i otwierania (się) na świat; (2) etap decyzji emigracji do Polski i oczarowania Polską; (3) etap wojny w Ukrainie.

Tabela 1. Etapy biografii migrantki zarobkowej

Etap biograficzny	Wiodący cytat (potencjał biograficzny)
Etap dorastania i otwierania (się) na świat	„[...] może zauważyłam, jak żyją mojej rodzice i nie chciałabym żyć tak samo, że nic nie widzieli. Matka nawet nie była we Lwowie. Nie wiem, w żadnym innym kraju i tak dalej. Ale widziałam, że nie chcieli, żeby ja, miała więcej w życiu, lepiej wszystko było, żeby miałam wyższe jakieś wykształcenie, żeby może... duże miasto przeprowadziłam się i tak dalej”. „Więc może to od tego, że rodzice to wbijali mi w głowie, że ja muszę być lepiej nigdzie, tak dalej, może dlatego. Naprawdę nie chciałabym żyć tak jak one..., że nic nie widzieć w tym życiu. Myślę, że to tak: to oni jako wzór”. „Na północny Ukrainie, bo tam, z tych krajów moja mama. Tam dużo wsi jest, dla mnie tak by smutno, nie wiem, nie podobało mi się, no, w tej części Ukrainie. Smutno, takie ludzie bez emocji takich, radości życia. Tak mi, tak ja pamiętam, jak dzieckiem była. My jeździliśmy wiadomo, że do babci, dziadkiem, my matki. Na tą północną Ukrainę. Nie zbytnio się podobało tam. Nie wiem, dlaczego. Tam dużo wsi, wszyscy takie zamknięte, dużo piją, alkohol i tak dalej”. „Ja jestem z takiej rodziny, u której nie były duże pieniądze. I nie podróżowaliśmy. I oni, moi rodzice, takie trochę zamknięte. [...] Do studiów to nic nie widziałam oprócz wsi, mojej babci z dziadkiem... No na górze jeździliśmy może dwa razy. I tyle. I to całe życie. Nie widzimy, siedzimy w domu. I tyle. [...] Mieszkamy w bardzo małym mieście. Z takiej wsi... no naprawdę. I nie wystarczy mi angielskiego, żeby od razu pojechać do kraju, w którym nikt mnie nie zrozumie”.

Tabela 1. Etapy biografii (cd.)

Etap biograficzny	Wiodący cytat (potencjał biograficzny)
	„No trochę w Ukrainie jest korupcja moim zdaniem. Może to trochę spowodowane, że chcemy, żeby mieć przedsiębiorstwo tamże, gdzie rozumiemy, że płacimy składki, ale widać, gdzie są te składki. Że to fajne drogi, oświetlenie. Ci z też, jakby nie wiem. Dobry transport i tak dalej. Może to spowodowało, nie wiem, jak dalej powiedzieć”.
	„Zrozumiałam, że chciałabym więcej widzieć dokoła siebie, nie tak jak moi rodzice, że praca, wracają do domu i tyle”.
	„Mieszkalam dość dużo w Ukrainie. Mieliśmy takie też niewielkie swoje przedsiębiorstwo w Ukrainie. Ale wiadomo, na całą taką pracowaliśmy na całą Ukrainę, ale później zachcieliśmy... Kiedy otrzymaliśmy te paszporty, z którymi możemy jeździć po całej Unii Europejskiej, zachcieliśmy popatrzeć trochę inny świat”.
	„Studia w... innym mieście były tym przełomem, kiedy zostałam przez samą, bez rodziców, w innym mieście, sama załatwiałam sobie mieszkanie..., wiedziałam, że rodzice nie są tak..., nie były duże pieniądze rodziców, żeby pomagać mi mocno, nawet wtedy robiłam zadania domowe dla innych ludzi za jakieś pieniądze i tak dalej. Chyba tu była, to wtedy ja... troszeczkę przełamalam może w głowie, że życie trochę inne, że ja..., no..., chciałabym zostać w takim wielkim mieście no i tak dalej. Myślę, że od studiów to było tak”.
	„Gdy zaczęłam studiować, ja już miałam..., miałam takich bardziej nowoczesnych ludzi obok siebie, bo to była taki..., trafiłam po prostu w akurat na takie wykształcenie programistów, tam takich ludzi, które domy już pracowały i na Stany Zjednoczone pamiętam, ktoś na Niemczech pracował już w kompanii w Niemczech. Ja już wiedziałam tą różnicę, że ja... to takie uczucie, że ja przyjechałam ze wsi do wielkiego miasta tam wszyscy rozmawiają o tym, a ja nie mogłam nawet dołączyć się do tej rozmowy, bo ja nie wiem, co ja muszę powiedzieć. Ja tego nie znam, nie wiedziałam, pierwszy raz w życiu słyszę”.

Tabela 1. Etapy biografii (cd.)

Etap biograficzny	Wiodący cytat (potencjał biograficzny)
Etap decyzji i emigracja do Polski. Oczarowanie Polską	„Kiedy otrzymaliśmy te paszporty, z którymi możemy jeździć po całej Unii Europejskiej. Zachcieliśmy popatrzeć, trochę inny świat. Wiadomo, że w każdym kraju jest swoje przepisy i tak dalej, swoje życie. I kiedy trafiliśmy do Polski, bardzo nam się spodobało, spodobało, bo to jest dość blisko, podobne ludzie, podobna kultura”. „Chcieliśmy spróbować tutaj też stworzyć niewielki biznes. I to tak było w 2018 roku. W dziewiętnastym roku trafiliśmy w pandemię. Musieliśmy siedzieć tutaj w mieszkaniu i od tego czasu zostaliśmy tu”. „I kiedy już troszeczkę więcej rozumiałam po polsku, już było łatwiej. No bo to było po prostu ze stresu było. Tak że... No mam takie życie i muszę teraz w innym kraju, gdzie nie mogę powiedzieć niczego... sklep i tak dalej. Musisz z tłumaczem być. Słuchać tą antenę chociażby, żeby coś słyszeć, rozumieć ten język. No wiadomo, że tylko tego, że... trudno było ponownie to wszystko, poszukiwać nowych ludzi, z którym będziesz spędzać jakiś czas, poszukiwać miejsca, no..., bo każdy chce, żeby było mu komfortowo. Znaleźć swój studio, znaleźć jakiś sklep, który się podoba, cukiernię, która się podoba. Miejsca, gdzie chcesz w weekend spędzić i tak dalej. To wszystko. Kiedy już to wszystko było załatwione, to wtedy..., no to teraz już się wszystko podoba”. „Całkowicie chyba już zmienione jestem mentalnie. Bo... ja już też..., no najpierw to, że jak jeździłam do domu w zeszłym roku, jak u mnie te..., też już przez »dzień dobry«, »przepraszam« i tak dalej bardziej tak odpowiadam, bo to jest dla mnie blisko. Kiedy jestem tu, ja nie..., ja nie odczuwam jest jakaś różnica w moim życiu. A kiedy wracam w domu, ja czuję, słyszę tą różnicę. Bo ja już rozumiem, że... ja muszę znać przepisy i tak dalej”. „My zaczęliśmy od tego, że mieszkanie akurat było w taki, w okolicy było blisko, dużo parków. Chodziliśmy do parku, żeby też sobie posiedzieć, porozmawiać. I poobserwować, co robią ludzie, ludzie dookoła nas. I widzimy, że całymi rodzinami na na rowerach. Na rolkach. Na wszystkim. Tak aktywnie spędzają..., spędzają czas. A ja wcześniej maksymalnie do galerii chodziłam w niedzielę”.

Tabela 1. Etapy biografii (cd.)

Etap biograficzny	Wiodący cytat (potencjał biograficzny)
	„Chcę płacić składki w tym kraju, no. Jak przedsiębiorca teraz. To ja nie chcę już płacić składki w Ukrainie, bo..., bo dotykałem się z tymi... urzędem i rozumiem, że.... tam korupcja strasznie. Tutaj ja płacę podatki, chociaż widzę swój. Ja też chcę, żeby usługa była normalnie, żeby za co płacę, że napisane, że te pięć dni na... to, żeby to zrobić, to musi być pięć dni. Mmm. Miesiąc, dwa, dajcie łapówkę, żeby było za pięć dni. Napisane, ja mówię: »przepraszam pani..., bardzo piękne pani, ale napisane pięć dni, to proszę pięć dni«. I nie chcę dawać czekolady i tak dalej. To wszystko i ja już tak chcę”.
	„Polska to taki kraj, no to tak ten jak w Niemczech. Oni nie lubią obcokrajowców. To też widać już częściej. Rozmawiam, mamy takie jakieś dotychczas do Niemiec i tak dalej. Tam też no jest oczywiście że... niezbyt lubny... po prostu innych obywateli. No nigdy nie będziemy... wydaje mi się, że każdy obcokrajowce w innym kraju nigdy nie będzie na 100 procent mieć uczucie, że inni ludzi do niego mają takie same zachowanie, jak gdyby on był urodzony w tym kraju, więc... A jeszcze teraz widać, że... teraz po prostu może wcześniej było tak, że niezbyt dobrze do Ukraińców tutaj zachowywanie. Więc dasz mi sprawcy, ja to odczuwa często, ale po prostu już nie denerwuje”.
Etap wojny w Ukrainie	„Tak, oczywiście nie chcę wracać. Chcę zabrać dzieci brata. Ja obiecałam mu, że jeżeli coś się stanie, to on może liczyć na mnie, że jego dzieci będą tu, nie będą w Ukrainie, bo myślę, że jeśli teraz kończy się wojna, to jego w akurat w tym będzie na kolejny, bo tak to się nie skończy, więc... On mówi, że w Ukrainie nie będzie żadnego... fajnego końca, więc dzieci muszą z Ukrainy wyjeżdżać, więc skończą szkołę i muszą tutaj iść na studia”. „A... z wojną na 100 procent pomyślałam, że nie: koniec, tam zamykamy. Nie chcę ani wracać, nie mam tych różowych okularów, że wszystko w porządku będzie albo były i tak dalej. No, no, to swoje przyczyny, więc...”. „Wojna całkowicie zmieniła moje życie i życie mojego kraju. Przed wojną miałam jeszcze poczucie, że mogę mieszkać na dwa kraje, ale teraz wiem, że to niemożliwe”.

Tabela 1. Etapy biografii (cd.)

Etap biograficzny	Wiodący cytat (potencjał biograficzny)
	„Ja rozumiem, że wojna idzie, dlatego, żeby zostawić Ukrainę. Ja czuję swoją odpowie..., odpowiedzialność, bo mój brat tam walczy. Więc ja chciałabym, żeby też... mogli rozmawiać z babką i dziadkiem, no z moimi rodzicami, żeby można było pojechać do rodziców i tak dalej, więc... No. A jak to inaczej?”
	„No to teraz to wszystko zmieniło to... Dlatego i moje życie to na 100 procent, bo... do wojny mieliśmy ten też plastik biznes, który rozwija się, ja jeszcze miałam takie czucie, że ja będę mieszkać na dwa kraje, zawsze mogę wrócić i wrócę, że kupię domu... I sam wtedy więcej spróbuje ma..., przyszłość... związaną z Ukrainą. Teraz ja myślę, że nie chcę ani wracać, bo już wszystko w porządku nie będzie”.
	„Dla mnie to jest teraz pytanie numer jeden, które chciałabym..., chciałabym zrozumieć i... w którym mieście chcę być..., no bo, bo nie mam uczucie, że jak pani mówiłam: gdzie mój dom jest. Nie wiem, gdzie mój dom jest, bo teraz nie jestem na 100 procent..., nie wiem, w Krakowie chociażby czy nawet w Polsce. I dlatego żyję, nie mam odczucia domu własnego. Nie rodziców, nie rodzinnego, a własnego. Jest trudna, no dla mnie trudna. I ja chcę mówić, że ja wracam do domu, a teraz ja... nie jestem uzupełniona, że ja... mam ten dom”.

Źródło: badania własne.

Etap dorastania i otwierania (się) na świat. Ten etap życia rozmówczyni konstruowany jest przez trzy aspekty: rodziny (bezpieczeństwo – ograniczenia), otoczenia (społecznego – przyrodniczego), osobisty (potrzeby zmiany). Rodzina w badanej biografii rozpina się na kontinuum bezpieczeństwo – ograniczenia. Życie rozmówczyni ułożone w tym wymiarze nieustannie jest konstruowane przez oba krańce, a właściwie przez napięcie, które one wytwarzają. Z jednej strony jest tu odczuwane bezpieczeństwo, z drugiej ograniczenia, takie jak – choćby – ograniczenia finansowe. Za inne ograniczenie można uznać trud tego życia i jego monotonię, co wydaje się dość typowe dla małych miejscowości „na końcu świata”. Kluczowe są tu także ograniczenia

wynikające z konserwatyzmu kulturowego i braku ekspozycji człowieka na różnorodność. Jej rodzina, choć wspierająca, nie miała narzędzi ani zasobów, by otworzyć przed nią świat większych możliwości. W takich warunkach trudno marzyć o lepszej przyszłości. Dobrze oddają to słowa rozmówczyni: „Ja jestem z takiej rodziny, u której nie były duże pieniądze. I nie podróżowaliśmy. I oni, moi rodzice, takie trochę zamknięte. [...] Do studiów to nic nie widziałam oprócz wsi, mojej babci z dziadkiem... No na górze jeździliśmy może dwa razy. I tyle. I to całe życie. Nie widzimy, siedzimy w domu. I tyle. [...] Mieszkamy w bardzo małym mieście. Z takiej wsi... no naprawdę. I nie wystarczy mi angielskiego, żeby od razu pojechać do kraju, w którym nikt mnie nie zrozumie”.

Wspomniane wcześniej poczucie bezpieczeństwa opiera się na szerokim wsparciu rodziców, którzy – znów na zasadzie kontinuum – przekazują tradycję i wartości, głęboko zakorzenione w ich dziedzictwie rodzinnym przy jednoczesnym otwieraniu swego dziecka na świat. Widzą oni i rozumieją dynamikę świata, potrafią w tym dostrzec szansę dla swego dziecka. Zwyczajnie, po ludzku chcą dla niego lepszego życia i to „chcenie” staje się w badanej biografii jakby katalizatorem lepszego życia. „Więc może to od tego, że rodzice to wbijali mi w głowie, że ja muszę być lepiej nigdzie, tak dalej, może dlatego. Naprawdę nie chciałabym żyć tak jak one..., że nic nie widzieć w tym życiu. Myślę, że to tak: to oni jako wzór. [...] Zauważyłam, jak żyją mojej rodzice i nie chciałabym żyć tak samo, że nic nie widzieli. Matka nawet nie była we Lwowie. Nie wiem, w żadnym innym kraju i tak dalej. Ale widziałam, że nie chcieli, żeby ja, miała więcej w życiu, lepiej wszystko było, żeby miałam wyższe jakieś wykształcenie, żeby może... duże miasto przeprowadziłam się i tak dalej”.

Ten dualizm w znaczeniu rodziny, tworzący strukturalny kontrast w narracji: bezpieczeństwo versus ograniczenie, wsparcie versus brak możliwości rozwoju, stanowi fundament, na którym bohaterka buduje swoją wczesną tożsamość i wyznacza trajektorię swojego rozwoju osobistego. Zapewnione przez rodzinę poczucie stabilności i ochrony oraz wartości takie jak pracowitość, skromność i lojalność wobec rodziny są dla niej fundamentem i emocjonalną przystanią, do której może wracać w chwilach kryzysu. Zderzenie z ograniczeniami, które wywołują

w niej poczucie stagnacji i braku możliwości rozwoju, rodzi napięcia, prowadzące do silnej potrzeby zmiany, wyraźnie przebijającej się we wspomnieniach i emocjach związanych z dorastaniem. „Zrozumiałam, że chciałabym więcej widzieć dokoła siebie, nie tak jak moi rodzice, że praca, wracają do domu i tyle”. Napięcia między bezpieczeństwem a ograniczeniami stały się siłą napędową podejmowanych decyzji i tworzenia przestrzeni do wyjścia poza znane schematy i realizacji własnych ambicji.

Także otoczenie, zarówno społeczne, jak i przyrodnicze, wywierało istotny wpływ na kształtowanie się jej tożsamości. Życie w małej, zamkniętej społeczności, gdzie codzienność była monotonna, pełna rutyny, bez perspektyw, wzmacniało poczucie braku możliwości: „Na północny Ukrainie, bo tam, z tych krajów moja mama. Tam dużo wsi jest, dla mnie tak by smutno, nie wiem, nie podobało mi się, no, w tej części Ukrainie. Smutno, takie ludzie bez emocji takich, radości życia. Tak mi, tak ja pamiętam, jak dzieckiem była”. Opisy wsi, gdzie dorośla rozmówczyni, ukazują również wpływ otoczenia przyrodniczego na dynamikę jej życia: izolacja, geograficzne oddalenie od większych miast, brak infrastruktury i możliwości kontaktu z innymi kulturami wzmacniały poczucie „bycia odciętym od świata”. Z analizy materiału empirycznego wynika, że życie na północy Ukrainy było smutne, pełne ludzi bez radości życia, zdominowane przez monotonię i brak perspektyw na zmianę, dla młodej osoby rysowało się jako przygnębiające i niedające nadziei na jakąkolwiek poprawę jakości życia. Rozmówczyni konkludowała: „Nie zbyt mi się podobało tam. Nie wiem, dlaczego. Tam dużo wsi, wszyscy takie zamknięte, dużo piją, alkohol i tak dalej”. Otoczenie pełni więc w badanej narracji rolę zewnętrznej bariery, której pokonanie staje się celem w życiu badanej.

Na poziomie osobistym to poczucie zamknięcia i braku perspektyw zrodziło w rozmówczyni potrzebę zmiany. Potrzeba wyjścia poza znane schematy, odkrycia nowych możliwości i poszerzenia horyzontów była kluczowym motywem, który przewija się w jej wypowiedziach: „[...] rodzice to wbijali mi w głowie, że ja muszę być lepiej nigdzie, tak dalej, może dlatego. Naprawdę nie chciałabym żyć tak jak one..., że nie widzieć w tym życiu. Myślę, że to tak: to oni jako wzór”.

Powyższa zmiana oznacza dla rozmówczyni wyjście poza rodzinne ograniczenia, poza ramy zamkniętej społeczności, gdzie rozwój osobisty nie był możliwy. Ten motyw potrzeby zmiany kształtuje strukturę narracji i prowadzi kobietę do kolejnych etapów życia, które związane są z decyzją o emigracji i odkrywaniem nowych możliwości w Polsce. Bohaterka wywiadu postrzega ten moment w swoim życiu jako kluczowy dla własnego rozwoju i wyjścia ze stagnacji, która towarzyszyła jej w Ukrainie.

Etap decyzji i emigracja do Polski. Oczarowanie Polską. Decyzja o emigracji stanowi drugi kluczowy moment w badanej biografii. To decydujące, życiowe przesilenie przekształca dotychczasową narrację: od stagnacji i ograniczeń do dynamiki i poszukiwania nowych możliwości. Wybór Polski jako kraju emigracji nie był przypadkowy. Bliskość geograficzna i kulturowa, a także relatywna dostępność rynku pracy sprawiały, że Polska jawiła się jako racjonalny wybór: „Kiedy otrzymaliśmy te paszporty, z którymi możemy jeździć po całej Unii Europejskiej. Zachcieliśmy popatrzeć, trochę inny świat. Wiadomo, że w każdym kraju jest swoje przepisy i tak dalej, swoje życie. I kiedy trafiliśmy do Polski, bardzo nam się spodobało, spodobało, bo to jest dość blisko, podobne ludzie, podobna kultura. I chcieliśmy spróbować tutaj też stworzyć jakiś... niewielki biznes”. Decyzja o emigracji była motywowana nie tylko ekonomicznymi potrzebami, lecz także chęcią poznania czegoś nowego, co przebuduje tożsamość rozmówczyni i da szansę na dalszy rozwój osobisty. Emigracja to nie tylko wyjście poza granice fizyczne kraju – to również proces psychologiczny, związany z lękiem i niepewnością. Strach przed nowym, nieznanym światem, który rozmówczyni wyrażała w słowach: „No mam takie życie i muszę teraz w innym kraju, gdzie nie mogę powiedzieć najczego... sklep i tak dalej. Musisz z tłumaczym być. Słuchać tą antenę chociażby, żeby coś słyszać, rozumieć ten język. No wiadomo, że tylko tego, że... trudno było ponownie to wszystko, poszukiwać nowych ludzi, z którym będziesz spędzać jakiś czas, poszukiwać miejsca, no..., bo każdy chce, żeby było mu komfortowo. Znaleźć swój studio, znaleźć jakiś sklep, który się podoba, cukiernię, która się podoba. Miejsca, gdzie chcesz w weekend spędzić i tak dalej”, pokazuje, że decyzja ta wiązała się z głęboką niepewnością. Semantycznie

emigracja staje się aktem odwagi, ale także krokiem w nieznanne, gdzie strach i determinacja przeplatają się, tworząc napięcie w narracji.

Decyzja o emigracji pełni rolę pęknięcia w badanej strukturze biograficznej. Do tego momentu życie rozmówczyni było zdominowane przez ograniczenia, zarówno rodzinne, jak i społeczne. Emigracja staje się więc symbolicznym aktem wyzwolenia, próbą ucieczki od życia, które nie dawało jej szans na rozwój. Kobieta pozostała związana ze swoją ukraińską tożsamością i jednocześnie musiała przystosować się do nowego środowiska i zrekonstruować własną tożsamość w kontekście polskim: „Całkowicie chyba już zmienione jestem mentalnie. Bo... ja już też..., no najpierw to, że jak jeździłam do domu w zeszłym roku, jak u mnie te..., też już przez »dzień dobry«, »przepraszam« i tak dalej bardziej tak odpowiadam, bo to jest dla mnie blisko. Kiedy jestem tu, ja nie..., ja nie odczuwam jest jakaś różnica w moim życiu. A kiedy wracam w domu, ja czuję, słyszę tą różnicę. Bo ja już rozumiem, że.. ja muszę znać przepisy i tak dalej”. Ten proces adaptacji i integracji był kluczowy dla jej dalszego rozwoju osobistego.

Nowe otwarcie, jakie przyniosła emigracja, wywołuje zmiany w strukturze badanej narracji biograficznej. Od tego momentu biografia rozmówczyni nabiera dynamiki, staje się bardziej otwarta na przyszłość. Emigracja nie jest już tylko decyzją o wyjeździe, lecz także początkiem nowego etapu życia, w którym rozmówczyni zaczyna budować swoją tożsamość na nowo, w nowym kraju.

Po przyjeździe do Polski następuje okres, który w narracji kobiety uczestniczącej w badaniach można nazwać etapem oczarowania nowym krajem. Ten okres stanowi swego rodzaju kontrapunkt do wcześniejszych trudności i lęków związanych z emigracją. W badanej narracji Polska jawi się jako przestrzeń stabilności – zarówno ekonomicznej, jak i społecznej. Transparentność polskiego systemu administracyjnego, przewidywalność przepisów prawa oraz dostęp do rynku pracy stają się kluczowymi elementami jej nowego życia. Semantycznie Polska staje się nowym domem, gdzie rozmówczyni może czuć się bezpiecznie i stabilnie. Jej życie zaczyna nabierać sensu, a możliwości, jakie daje Polska, wyraźnie kontrastują z ograniczeniami, jakich doświadczała w Ukrainie. „Chcę płacić składki w tym kraju, no. Jak przedsiębiorca teraz. To ja nie chcę już płacić składki w Ukrainie, bo..., bo dotykałem

się z tymi... urzędem i rozumiem, że... tam korupcja strasznie. Tutaj ja płacę podatki, chociaż widzę swój. Ja też chcę, żeby usługa była normalnie, żeby za co płacę, że napisane, że te pięć dni na... to, żeby to zrobić, to musi być pięć dni. Mmm. Miesiąc, dwa, dajcie łapówkę, żeby było za pięć dni. Napisane, ja mówię: »przepraszam pani..., bardzo piękne pani, ale napisane pięć dni, to proszę pięć dni«. I nie chcę dawać czekolady i tak dalej. To wszystko i ja już tak chcę”.

Struktura tego etapu biografii opiera się na procesie adaptacji – rozmówczyni stopniowo dostosowuje się do nowego środowiska, uczy się języka, nawiązuje nowe relacje społeczne, a także buduje swoje życie zawodowe. „I kiedy już troszeczkę więcej rozumiałam po polsku, już było łatwiej [...]. Kiedy już to wszystko było załatwione, to wtedy..., no to teraz już się wszystko podoba”. Ten okres w badanej biografii jest związany z procesem budowania nowej tożsamości, w której Polska zaczyna odgrywać centralną rolę.

Jednocześnie ten etap biografii ukazuje zmianę w relacjach społecznych – rozmówczyni zaczyna integrować się z polskim społeczeństwem, choć jednocześnie zachowuje silne więzi z ukraińską tożsamością. Polska jest dla niej miejscem, gdzie może realizować swoje ambicje, ale także przestrzenią, w której uczy się żyć w nowym, bardziej dynamicznym świecie.

Etap wojny w Ukrainie. Ostatni etap badanej biografii rekonstruowany jest przez doświadczenie wojny w Ukrainie. Doświadczenie wojny – choć ta toczy się nie tu blisko, ale tam daleko – zmienia „nastawienie” rozmówczyni do siebie i swego życia. Wojna jest tym, co rekonstruuje nie tylko codzienność kobiety biorącej udział w badaniu, lecz także sposób patrzenia na swoje miejsce w świecie oraz swoje relacje z miejscami życia w Ukrainie i Polsce.

Wojna i towarzyszący jest niepokój o życie bliskich i powiązane z tym poczucie bezsilności wobec skutków wojny powodują swoistą utratę dotychczasowego życia, które mogło być – wcześniej – projektowane „na dwa kraje”. Rozmówczyni tak o tym mówi: „Wojna całkowicie zmieniła moje życie i życie mojego kraju. Przed wojną miałam jeszcze poczucie, że mogę mieszkać na dwa kraje, ale teraz wiem, że

to niemożliwe”. W tym sensie wojna zmusza człowieka do ponownego przemyślenia swoich planów, priorytetów i całej przyszłości.

Trauma wojny i związane z nią poczucie bezsilności stają się motywami przewodnimi tej części jej biografii. Wojna nie tylko naruszyła spokój życia rozmówczyni w Polsce, lecz także jej poczucie bezpieczeństwa, które budowała tu, na emigracji: „No to teraz to wszystko zmieniło to... Dlatego i moje życie to na 100 procent, bo... do wojny mieliśmy ten też plastik biznes, który rozwija się, ja jeszcze miałam takie czucie, że ja będę mieszkać na dwa kraje, zawsze mogę wrócić i wrócę, że kupię domu... I sam wtedy więcej spróbuje ma..., przyszłość... związaną z Ukrainą. Teraz ja myślę, że nie chcę ani wracać, bo już wszystko w porządku nie będzie”.

Właściwie – wojna wprowadza ogromne napięcie i strach do biograficznej narracji teraźniejszości i przyszłości. Plany dotyczące życia „na dwa kraje” zostały swoiście unieważnione. Ukraina, z którą rozmówczyni była powiązana głęboką więzią kulturową i emocjonalną, stała się miejscem niedostępnym. Stąd też tożsamościowotwórcze relacje Ja–Ukraina i Ja–Polska stały się niezwykle trudne do przeżywania. Widać tu emocjonalne rozsuniecie pomiędzy „tu w Polsce” a „tam w Ukrainie”, co zmienia się w wyzwanie adaptacyjne i staje się kluczowym motywem tego etapu biograficznego. Napięcie biograficzne dobrze oddają słowa: „Ja rozumiem, że wojna idzie, dlatego, żeby zostawić Ukrainę. Ja czuję swoją odpowie..., odpowiedzialność, bo mój brat tam walczy”. Doświadczenie brutalnej rzeczywistości wojennej sprawia, że badana szuka też odpowiedzi na pytanie: „Gdzie jest mój dom?”.

Toteż wcześniejsze plany powrotu do Ukrainy stają się niemożliwe, a Polska, która była dla niej miejscem stabilności, nagle staje się miejscem, do którego i tak dociera wojna, bo przecież dotyka ona tych, z którymi rozmówczyni powiązana jest krwią i ziemią. Być może właśnie dlatego wojna jest doświadczana jako realne zagrożenie. „Dla mnie to jest teraz pytanie numer jeden, które chciałabym..., chciałabym zrozumieć i... w którym mieście chcę być..., no bo, bo nie mam uczucie, że jak pani mówiłam: gdzie mój dom jest. Nie wiem, gdzie mój dom jest, bo teraz nie jestem na 100 procent..., nie wiem, w Krakowie chociażby czy nawet w Polsce. I dlatego żyję, nie mam odczucia domu własnego. Nie rodziców, nie rodzinnego, a własnego. Jest trudna, no

dla mnie trudna. I ja chcę mówić, że ja wracam do domu, a teraz ja... nie jestem zadowolona, że ja... mam ten dom”.

W innym miejscu wywiadu rozmówczyni mówi: „Chcę zabrać dzieci brata. Ja obiecałam mu, że jeżeli coś się stanie, to on może liczyć na mnie, że jego dzieci będą tu, nie będą w Ukrainie, bo myślę, że jeśli teraz kończy się wojna, to jego w akuracie w tym będzie na kolejnym, bo tak to się nie skończy, więc... On mówi, że w Ukrainie nie będzie żadnego... fajnego końca, więc dzieci muszą z Ukrainy wyjeżdżać, więc skończą szkołę i muszą tutaj iść na studia”.

Próba podsumowania

Badana biografia migracji zarobkowej jest przykładem tych biografii, które uległy rekonstrukcji na skutek traumatycznego wydarzenia, w tym przypadku wojny w kraju-ojczyźnie migranta/migrantki.

Migracja zarobkowa zwykle podejmowana jest z potrzeby poprawy warunków życia. Wojna – jak pokazuje badana biografia – zmieniła emigrację w „pole walki” o przetrwanie oraz zapewnienie bezpieczeństwa najbliższemu, którzy przebywają w ojczyźnie ogarniętej wojną. Migracja, która była wyborem, teraz staje się koniecznością przetrwania. Proces ten w literaturze przedmiotu określany jest jako dynamiczny, kształtowany przez kontekst zewnętrzny. Nawet jeśli początkowo emigracja motywowana jest ekonomicznie, to zdarza się, że zmienia się ona w przymus długotrwałego osiedlenia w kraju pobytu z powodu zmian społecznych i politycznych (de Haas i in. 2022, ss. 27–30). Jak pokazuje badana biografia, część migrantów przestaje postrzegać emigrację tylko jako drogę do rozwoju ekonomicznego, a zaczyna rozumieć ją jako strategię przetrwania, co zmienia sposób budowania własnej codzienności i determinuje dalsze życie.

Badana biografia jest dobrą egemplifikacją biografii zakłóconych przez „nagły” wybuch wojny w kraju-ojczyźnie migranta/migrantki. Tu konflikt zbrojny w Ukrainie stał się czynnikiem zakłócającym egzystencję w kraju przyjmującym, zmienił bowiem dobrowolność pobytu w przymus pobytu. Taka zmiana – w jakiś sposób – musiała zmienić trajektorię adaptacyjną/integracyjną już choćby z tego powodu, że

w kraju pozostali rodzina, przyjaciele, znajomi, sąsiedzi i inni. Jest to typowe dla zdarzenia traumatycznego i dobrze zbadane oraz opisane w literaturze przedmiotu, gdzie zwraca się uwagę właśnie na czynnik obciążenia emocjonalnego wynikającego z traumy wojny (Koser 2007, s. 47). John W. Berry zauważa, że wojna zakłóca dotychczasowy proces adaptacyjny poprzez narzucenie nowych obowiązków wobec ojczyzny i rodziny, które uniemożliwia pełne osadzenie migranta w nowym kraju. Strach o bliskich oraz niepewność dotycząca przyszłości sprawiają, że życie na emigracji staje się pełne nagłych, nieprzewidywalnych zwrotów i redefinicji. Wzmocnienie przynależności narodowej w normalnych warunkach ulegałoby osłabieniu na rzecz integracji w kraju przyjmującym. Taka sytuacja u wielu osób pogłębia przywiązanie do kultury rodzimej oraz wzmacnia narodową tożsamość, co może prowadzić do zmiany procesu adaptacji z integracji w kierunku separacji. Dochodzi do intensyfikacji poczucia przynależności narodowej – migrant/migrantka czuje, że musi zachować i chronić swoje dziedzictwo w obliczu zagrożenia. Wojna może wzmacniać poczucie obowiązku wobec ojczyzny i utrudniać integrację ze społeczeństwem kraju emigracji (Berry 1997, ss. 9–12).

Jak pokazuje badana biografia, konflikt zbrojny w Ukrainie może przeniknąć większość obszarów życia migranta zarobkowego, przez co sprawia, że taka emigracja zmienia oblicze i staje się miejscem przetrwania i redefinicji takich wartości jak: ojczyzna, rodzina, bliscy, teźniejszość, przyszłość, życie. W jakiś inny – niż dotychczas – sposób migracja zmienia rozumienie takich spraw jak: (1) stabilizacja i bezpieczeństwo „tu-w Polsce” i „tam-w Ukrainie”, (2) codzienność tu-w Polsce i (3) emocjonalne przywiązanie do „tam-w Ukrainie”.

Bibliografia:

- Bauman, Z. *Obcy u naszych drzwi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2016.
- Benedict, R. *Wzory kultury*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, 2008.
- Berry, J. W. „Immigration, Acculturation, and Adaptation”. *Applied Psychology: An International Review* 46(1) (1997): 5–34.
- Blackmore, R., Boyle, J. A., Fazel, M. i in. 2020. „The Prevalence of Mental Illness in Refugees and Asylum Seekers: A Systematic Review and Meta-analysis”. *PLOS Medicine* 17(9): 1–24. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003337>. <https://journals.plos.org/plosmedicine/article/file?id=10.1371/journal.pmed.1003337&type=printable> (dostęp: 28.11.2024).
- Boski, P. *Kulturowe ramy zachowań społecznych. Podręcznik psychologii międzykulturowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN – Academica Wydawnictwo SWPS, 2009.
- Creswell, J. W. *Projektowanie badań naukowych: metody jakościowe, ilościowe i mieszane*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013.
- Grabowska, B. „Strategie kulturalizacyjne członków mniejszości narodowej”. W: *Edukacja międzykulturowa – teorie, poglądy, doświadczenia społeczne*, red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, 162–187. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2010.
- Haas, H. de, Castles, S., Miller, M. J. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. London: Bloomsbury Academic, 2022.
- Kawczyńska-Butrym, Z. *Migracje. Wybrane zagadnienia*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2009.
- Kawczyńska-Butrym, Z. 2011. „Migrant w sytuacji choroby”. *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie* 2: 113–118. <https://doi.org/10.4467/20842627OZ.11.001.0338>.
- Kłoskowska, A. *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005.
- Koser, K. *International Migration: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Koźyczkowska, A., Młynarczuk-Sokołowska, A. *Kulturowe konteksty dzieciństwa. Szkice antropologiczno-pedagogiczne*. Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra, 2018.

- Lazarus, R. S. „Paradygmat stresu i radzenia sobie”. *Nowiny Psychologiczne* 3–4 (1986): 2–39.
- Lazarus, R. S., Folkman, S. *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer Verlag, 1984.
- Lindert, J., Ehrenstein, O. S. von, Priebe, S. i in. „Depression and Anxiety in Labor Migrants and Refugees – A Systematic Review and Meta-analysis”. *Social Science & Medicine* 69(2) (2009): 246–257.
- Matsumoto, D., Juang, L. *Psychologia międzykulturowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2007.
- Migracje: niewykorzystana (na razie) szansa Polski*. Raport Warsaw Enterprise Institute (WEI). 26 września 2023. <https://wei.org.pl/2023/aktualnosci/jarema/raport-migracje-niewykorzystana-na-razie-szansa-polski/> (dostęp: 25.10.2024).
- Nikitorowicz, J. „Edukacja międzykulturowa w kontekście dylematów integracji imigrantów w warunkach wielokulturowości”. W: *Edukacja międzykulturowa w Polsce wobec nowych wyzwań*, red. A. Paszko, 21–45. Kraków: Stowarzyszenie Willa Decjusza, 2011.
- Oberg, K. „Culture Shock: Adjustment to New Cultural Environments”. *Practical Anthropology* 7 (1960): 177–182.
- Ochrona międzynarodowa w I połowie 2024 r.* Urząd do Spraw Cudzoziemców. 2024. <https://www.gov.pl/web/udsc/ochrona-miedzynarodowa-w-i-polo-wie-2024-r> (dostęp: 6.10.2024).
- Reykowski, J. *Funkcjonowanie osobowości w warunkach stresu psychologicznego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966.
- Sadock, B. J., Sadock, V. A., Ruiz, P. *Kaplan & Sadock's Synopsis of Psychiatry. Behavioral Sciences/Clinical Psychiatry*. Philadelphia: Wolters Kluwer, 2015.
- Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek. Kraków: Universitas, 2006.
- Słyszemy ich niemal wszędzie. Ilu jest Ukraińców w Polsce?* „Raport” Polsat News. 17 sierpnia 2021. <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-08-17/slyszemy-ich-niemal-wszedzie-ilu-jest-ukraincow-w-polsce/> (dostęp: 6.10.2024).
- Ward, C., Bochner, S., Furnham, A. *The Psychology of Culture Shock*. East Sussex: Routledge, 2001.
- Wysocka, E. „My i oni – dlaczego tak trudno być razem”. W: *Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, red. D. Lalak, 13–64. Warszawa, 2007.